

УДК 37.017:17

Анатолій Нізовцев, Микола Беленьков

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

А Розкрита актуальність формування професійної позиції майбутніх інженерів згідно з життєвими цінностями. Проаналізовані концепти «життєва позиція», «професійна позиція», «цінності інженера» з різних точок зору. Доведена необхідність актуалізації цінностей у процесі професійної підготовки інженерів. Зміст професійної позиції пов'язаний із сутністю життєвої позиції особистості, її активністю, наявністю індивідуальних потреб і мотивів. Зосереджена увага на основних цінностях інженерної праці, які є похідними відповідальності за наслідки професійної діяльності. Інженерно-технічний працівник повинен бути суб'єктом культури, який усвідомлює наслідки технічного втручання у природу.

Ключові слова: життєва позиція, цінності, професійна підготовка інженерів, виробнича діяльність, відповідальність.

Анатолій Нізовцев, Николай Беленьков. Формирование профессиональной позиции будущих инженеров.

А Раскрыта актуальность формирования профессиональной позиции будущих инженеров согласно жизненным ценностям. Проанализированы концепты «жизненная позиция», «профессиональная позиция», «ценности инженера» с разных точек зрения. Обоснована необходимость актуализации ценностей в процессе профессиональной подготовки инженеров. Содержание профессиональной позиции связано с сущностью жизненной позиции человека, её активностью, наличием индивидуальных потребностей и мотивов. Сосредоточено внимание на основных ценностях инженерной работы, которые производны ответственности за последствия профессиональной деятельности. Инженерно-технический работник должен быть субъектом культуры, который понимает последствия технического вмешательства в природу.

Ключевые слова: жизненная позиция, ценности, профессиональная подготовка инженеров, производственная деятельность, ответственность.

Anatoliy Nizovtsev, Nicholas Belenkov. Forming the professional position of the future engineers.

S It was discovered the actuality of forming the professional position of future engineers in accordance with vital values. The concepts «vital position», «professional position», «values of an engineer» are analyzed from various points of view. The necessity of actualization of values in the process of professional engineers training is substantiated. The matter of professional position is bound with the essence of vital position of a person, his/her activity, the availability of individual requirement and motives. The attention is concentrated on the main values of engineering work, which are derivatives of responsibility for consequences of professional activities. An engineering and technical worker is to be a subject of culture, which is conscious of consequences of technical intervention into the nature.

Key words: vital position, values, professional training of engineers, professional activities, responsibility.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Рівень соціально-економічного розвитку України залежить від розкриття творчого потенціалу інженерних кадрів, оскільки нові умови господарювання потребують сформованості професійної позиції інженерів, високого рівня компетентності [1; 3]. Перебудова в Україні характеризується посиленням деструктивних поглядів молоді на сучасність і майбутнє, руйнуванням усталених ціннісних орієнтацій, суперечностями в освіті [8; 9]. Відмічаються прояви деструктивної та девіантної поведінки, відчуження, агресія супротив. За результатами наукових досліджень [4; 7; 8; 9; 10; 11] молодь зосереджує свою увагу на матеріальних цінностях. На жаль, засобами досягнення таких цінностей більшість не вважає роботу за фахом і добросовісне виконання службових обов'язків. На сьогодні перспективно для сучасної української вищої технічної школи зосереджувати увагу на формуванні у майбутніх інженерів правильної професійної позиції та усвідомленні ними життєвих цінностей реалізації особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане розв'язання даної проблеми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Проблема формування професійної позиції в умовах євроінтеграції була предметом наукового пошуку окремих науковців (О. Антонов, Т. Білоусова, І. Мархель, О. Резван [8] та ін.). Дослідження змісту, форми і методів професійної підготовки інженерів, адаптацію до умов інженерної діяльності зробили І. Бендера [1], Є. Головаха [2], С. Казьмірчук, В. Конопльов, І. Ліпатов, О. Савченко, В. Штифурак та ін.; розкрили специфіку формування стилю мислення, культури, професіоналізму і компетентності І. Битінас, Д. Чернишова, М. Шубас, Р. Гуревич, В. Воронцова, І. Колесникова, Г. Ларіонова, Н. Крилова, Л. Щербатюк [12] та ін.

Поняття життєва позиція науковцями визначається через усвідомлення особистих цінностей [2; 3; 4; 5; 6]. Н. Шемігон «ціннісні орієнтації» пов'язує з життєвою позицією, системою соціальних орієнтирів, особистісно усвідомлених гуманістичних цінностей та професійної активності [11].

Є. Головаха встановила зв'язок між життєвими цілями і перспективами майбутніх фахівців і вибором роботи й професійним самовизначенням молоді [2]. Аналізуючи життєву позицію, автор відзначає позитивний соціально-культурний сенс розвитку особистості й суспільства з позиції «жити майбутнім», заглядати у майбутнє, моделювати і створювати його, усвідомлюючи наслідки власної діяльності. Л. Романюк наголошує, що складовою ядра особистості є цінності – психологічна основа прийняття рішень і ціннісні орієнтації – шляхи реалізації [9]. Загалом науковці акцентують увагу на існуванні залежності особистісних цінностей від життєвої позиції, важливою складовою якої є професійний компонент. Водночас, на сьогодні, недостатньо наукових розробок з питань формування професійної позиції майбутніх інженерів на основі активізації внутрішніх чинників особистості, запитів, інтересів, цінностей і здібностей.

Метою статті є обґрунтування зв'язку ефективності формування професійної позиції інженерів із визначенням й активізацією цінностей особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

В. Даль, С. Ожегов поняття «позиція» (від лат. positio – становище, розташування) визначають багатозначно й узагальнено, зокрема, «роллю», «розміщенням». О. Руденко визначає напрями дослідження категорії «позиція»: змістовий – сукупність знань, переконань, поглядів, цінностей, настанов, мотивів тощо; поведінковий – система дій і вчинків, способів відстоювання та реалізації; структурно-функціональний – склад і функції особливостей і можливостей прояву; процесний – використання засобів і алгоритмів формування діяльності та ставлення до дійсності [10]. Поняття «позиція» психологи пов'язують із «особистістю»: ціннісне ставлення особистості до явищ дійсності (В. М'ясищев, С. Рубінштейн); система ставлень до суспільства, ідеології, праці, інших людей та самого себе (Б. Ананьєв); рівень привласнення й застосування людиною суспільних норм і правил поведінки, набуття соціального досвіду та умінь (О. Бодальов, І. Кон, Е. Кузьмін, Б. Паригін); спосіб самовизначення на основі життєвих цінностей і потреб (К. Абульханова-Славська).

Позиція особистості науковцями тлумачиться як: точка зору, переконання; якісний стан індивіда; ставлення до будь-якого питання, справи; соціальний статус; цілісний спосіб життєдіяльності; ознака гармонійно розвиненої особистості; стійка тенденція внутрішньозумовленої поведінки; сукупність суспільно спрямованої діяльності та ціннісних орієнтирів [3; 5; 6]. Особистісна позиція формується в процесі засвоєння певного типу відносин через їхнє розуміння, прийняття, осмислення, оцінювання та вироблення ставлення до оточуючої дійсності й самого себе. Власна позиція людини є внутрішньою установкою щодо поведінки, яка характеризується усвідомленням життєвих цінностей, вона складається з низки ставлень до явищ та об'єктів дійсності, пов'язана із суб'єктивізмом індивіда та нормативністю прийнятою соціумом. На нашу думку, позиція особистості – це усталений орієнтир, система ставлення до дійсності та її результатів, відносин і проявів взаємодії з оточуючим середовищем, що відображається у поведінці та вчинках, визначає ключову рушійну силу й умову психічного та соціального життя і розвитку людини.

Вагомо реалізують життєву позицію в професійній, творчій і науковій діяльності, яка залучає фаховий та індивідуальний потенціал, забезпечує матеріальною можливістю задоволення життєвих потреб: культурного, фізичного, інтелектуального розвитку, матеріальних благ тощо. З позицій акмеологічного підходу (А. Деркач, В. Зазикін, Н. Кузьміна, А. Мироедов, Л. Щербатюк та ін.), професійна позиція інженера – це ставлення фахівця до своєї місії та ролі у фаховому середовищі. Вона – особлива система, що розгортає свою сутність крізь єдність двох взаємозв'я-

заних підсистем: кількісної характеристики, що відображає кваліфікацію і компетентність, різноманітність ефективних професійних знань, умінь і навичок, заснованих на творчих рішеннях, володіння сучасними методами й алгоритмами, способами і засобами розв'язання виробничих завдань; якісної характеристики, уособлення високого рівня розвитку інженерного стилю мислення й культури, рівня домагань, інтелектуальної сфери і ціннісних орієнтацій, спрямованих на позитивне ставлення до професії. О. Резван [8], професійну позицію інженера розглядає з багатьох сторін: проекція особистісної позиції, що формується у діяльності фахівця; джерело її формування є світогляд особистості, набуті компетенції, система мотивів і цінностей; стійка, усвідомлена сукупність ставлень до професії; стабільне утворення розвивається та змінюється з часом під впливом досвіду, підготовки, саморозвитку, коригувальних впливів; особистісна характеристика відображення ціннісного ставлення інженера, забезпечує умови виконання рольових функцій; спосіб самовизначення, прийняття та реалізації діяльнісної й особистісної концепції; включає когнітивний, мотиваційно-ціннісний і рефлексивний аспекти; визначає рівень активності фахівця, стимулює високу продуктивність.

Ключовою вимогою до інженерно-технічного працівника є наявність чіткої професійної позиції, оскільки саме у ній фахівець виражає себе та реалізує як суб'єкт виробничої діяльності у системі цінностей, інтелектуальних, вольових, емоційних, творчих, оцінно-результативних ставлень. Професійна позиція визначається: роллю, вимогами, умовами, очікуваннями і можливостями, які ставить перед фахівцем суспільство; внутрішніми особистісними джерелами активності – здібностями, нахилами, переживаннями, мотивами і цілями, ціннісними орієнтаціями, світоглядом, ідеалами, результатами діяльності. Формування професійної позиції науковцями пов'язується з: яскравим виявом здібностей, глибокими й широкими знаннями інженерної справи, володіння компетенціями, необхідними для успішного виконання своїх функцій (О. Бодальов, І. Мархель та ін.); сталою мотиваційно-емоційною підготовленістю до виконання інженерної роботи, досягнення творчого результату (І. Битинас, М. Шубас та ін.); присутністю встановлених особистісно-професійних стандартів, зорієнтованих на досконале виконання діяльності; системою норм управління і регуляції поведінки, які формують інженерів винятковими особистостями, дійсними професіоналами (І. Безродний, І. Білий, Р. Гуревич, Л. Щербатюк та ін.).

Узагальнення думок науковців стосовно професійної позиції інженера дозволило виокремити провідні джерела її формування: інженерний стиль мислення – сукупність методологічних ідей, логіко-технічне, системно-творче мислення; професійна компетентність – інтегральна якість особистості, заснована на сукупності знань, умінь, навичок, досвіду і здібностей ефективного вирішення інженерних завдань; професійна культура – стиль поведінки, світогляд, культура праці, духовність і моральність особистості; ставлення до фаху та професійні цінності, усталеності й спрямованості особистості, мотивація інженерної діяльності.

Значну роль у формуванні стійкої та зваженої професійної позиції особистості відіграють професійні цінності. Професійні цінності надають сенсу буття й діяльності інженера, вибудовують образ кар'єри, взаємодії і вчинків. Професійні цінності інженера повинні прийматися студентами як модель наслідування поведінки, життя фахівців, що визнана у професіоналів. Суб'єктно представлене в моделі наслідування та прийняття професійних цінностей є носієм фахового іміджу, сприяє ідентифікації студентів на виробництві. У фаховій підготовці потрібно спрямовувати студентів на набуття професійних цінностей, включаючи їх у створене виробниче середовище взаємодії з їх носіями для уособлення прикладу позитивної позиції та ефективної трудової діяльності. Спрямованість продуктивної активності майбут-

нього інженера істотним чином визначатиме якість взаємодії у фаховій підготовці в аспектах професійної культури, позиції й цінностей.

Суттєвого значення з точки зору формування професійної позиції інженерів набувають цінності пов'язані з відповідальністю за наслідки виробничої діяльності й результати експлуатації техніки, функціонування технологій. Інженер повинен усвідомити й прийняти виробничу діяльність із позиції впливу наслідків і результатів на інших, як на самого себе. Такий підхід формує основи морального кодексу інженера, що розробляється та обговорюється на практичних і лабораторних заняттях, практиках, у процесі здійснення науково-дослідницької роботи та відтворення реальних промислових проектів і ситуацій. Кодекс зосереджує перелік основних видів діяльності, виходячи з цінностей технічної, екологічної, економічної, соціальної та морально-етичної відповідальності інженера перед собою і суспільством за процес і результати праці. Розробляючи кодекс, студенти доходять висновку, що сучасний інженер на виробництві повинен: урахувати першочерговими безпеку, здоров'я та благополуччя людей; діяти етично і законно, виключно в межах своєї компетенції та повноважень; бути об'єктивним, толерантним, правдивим і зрозумілим, зберігаючи честь, репутацію та повноцінність своєї професії; добросовісно працювати в інтересах клієнта чи роботодавця; брати відповідальність за результати праці й помилки, екологічні наслідки для навколишнього середовища, побічні ефекти винаходів, розробок, які можуть нашкодити здоров'ю членів суспільства.

Формуючи у студентів відповідальність за особистий і колективний внесок у втручання в природні системи, інженер повинен враховувати результати своєї діяльності з кількох позицій: фахівця, споживача, стороннього громадянина, експлуатаційника, що користується чи обслуговує техніку й технології. Усталена професійна позиція згідно з активізацією цінностей є запорука компетентного та свідомого виконання моральних норм, посадових обов'язків, дотримання трудової, технологічної дисципліни, знання галузевих стандартів і вимог як виду правових, правил безпеки, що важливо при проектуванні, розробленні, випробуванні, запуску, експлуатації технологій різної складності. Принципово важливою цінністю інженерів є здоров'я людей, як фактор і умова дозволу вироблення, використання, споживання продуктів технічної діяльності. Це розкриває новий зміст вимог до морального та правового поняття «міра відповідальності», з якою інженер має підходити до всього оточуючого. Професійна діяльність інженера спрямована на створення певної технічної системи, вдосконалення, підтримання її працездатності тривалий час, не повинна суперечити об'єктивним закономірностям самоорганізації і саморозвитку цієї системи. Міра відповідальності інженера вимагає розроблення зразків техніки і технології не ізольованими яскравими досягненнями творчої думки, а органічною частиною розв'язання важливої практичної проблеми. Інженер враховує, що розроблювані ним матеріали, техніка і технологія повинні бути позбавлені ефекту не кондиційності, коли елемент чи сукупність запропонованих інновацій істотно обмежує функціональні можливості всієї системи. Виступає вимога єдності можливостей техніки, її естетичних якостей та ефективності з дотриманням принципів промислового дизайну. Інженер виконує свої функції й обов'язки, орієнтуючись на прогнозований результат, ураховуючи віддалені наслідки, що не завдають шкоди людям і довкіллю. Він несе особисту відповідальність за характер цих результатів і наслідків.

Узагальнюючи викладене, нами виділені групи впливів на становлення професійної позиції інженера: 1) особистість працівника; 2) цілі, зміст, характер праці інженера; 3) техніка, технологія та результат; 4) взаємодія з інженерно-технічним та обслуговуючим персоналом, інформацією

та документацією. В такому підході закладені можливості й перспективи формування професійної позиції інженера, що здатні конкретизувати життєві цілі й цінності, забезпечувати науково-технічний і соціальний прогрес людства, збільшувати матеріальні ресурси, підвищувати благополуччя людей. Ми виходили з того, що на формування професійної позиції інженера впливають: виробнича діяльність, її функції та ієрархічна побудова, розвиток професійної компетентності і культури, розумові дії, інженерний стиль роботи; зовнішні (моторні, комунікативні, емоційні форми спілкування), та внутрішні (професійна культура, цінності та світогляд) фактори; установки суб'єкта до об'єкта інженерної праці; когнітивна (рівень поінформованості, усвідомлення значущості); емоційна (зацікавленість об'єктом, задоволеність, прийняття труднощів, позитивне ставлення до інженерної професії); практична (усвідомлення реальних можливостей) сфери. За результатами наших досліджень встановлено, що наслідки техніко-технологічних нововведень у виробництві можуть виходити далеко за межі суто прагматичних позицій, інженер є суб'єктом культури, здатний із широких позицій усвідомити й оцінити загальнолюдські наслідки змін у промисловій сфері. Тому, завданням вищої технічної школи вбачаємо підготовку різнобічно розвиненої особистості культурного спеціаліста – високomorального фахівця, який забезпечить функціонування високотехнологічного виробництва на безпечному рівні не тільки для себе та окремої спільноти, а й для всього людства.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Аналізуючи підходи до визначення професійної позиції інженера й активізації життєвих цінностей реалізації особистості встановлено її зв'язок з умовами професійної підготовки. Так, ефективна професійна діяльність вимагає від людини сформованості у неї конкретних життєвих цінностей – орієнтирів, виконання посадових обов'язків, розв'язання виробничих завдань, продуктивної взаємодії. Людина, обираючи професію, приймає позицію як умову необхідності розвитку власних фахових компетентностей, набуття цінностей. Встановлено тісний зв'язок ефективності формування професійної позиції інженерів із визначенням й активізацією цінностей. Професійна позиція визначається ступенем домінування, свідомості та мінливості, її становлення і розвитку, характером широтою спрямованості поглядів, інтересів, схильностей, активними та усвідомленими для особистості цінностями, що регулюють професійну діяльність.

📖 Література

- Бендера І.М. Організація самостійної роботи студентів агроінженерних спеціальностей: монографія / І.М. Бендера. – К. : Наукметодцентр аграрної освіти, 2007. – 364 с.
- Головаха Е.І. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодёжи / Е.И. Головаха. – К. : Наукова думка, 1988. – 143 с.
- Енциклопедія освіти / за ред. В.Г. Кременя. – К. : Юніком Інтер, 2008. – 1040 с.
- Кавалеров А.А. Цінність у соціокультурній трансформації: монографія / А.А. Кавалеров. – Одеса : Астропринт, 2001. – 224 с.
- Коджаспирова Г.М. Педагогический словарь : для студ. высш. и сред. учеб. заведений / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : Академия, 2001. – 176 с.
- Новейший психологический словарь / под. ред. В.Б. Шапаря. – 4-е изд. – Ростов н/Д. : Феникс, 2009. – 806 с.
- Носач І.В. Формування професійних умінь і навичок майбутніх економістів у процесі вивчення інтегративних фахових дисциплін : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І.В. Носач. – К., 2008. – 22 с.
- Резван О. Роль ціннісних орієнтацій у формуванні професійної позиції майбутніх інженерів / О. Резван // Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. – Вип. LXI. – Слов'янськ : ДДПУ, 2013. – С. 182–189.
- Романюк Л. В. Ціннісні орієнтації студентів: сутність, структура і психологічні механізми розвитку / Л.В. Романюк. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2004. – 188 с.
- Руденко О.С. Професійна позиція преподавателя вуза как условие обеспечения качества его деятельности в образовательном процессе: дис... канд. пед. наук : 13.00.08 / Ольга Семеновна Руденко. – СПб., 2006. – 184 с.
- Шемігон Н.Ю. Формування ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. Ю. Шемігон. – Харків, 2008. – 21 с.
- Щербатюк Л. Б. Формування професіоналізму майбутніх інженерів-механіків у процесі фахової підготовки: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. Б. Щербатюк. – Одеса, 2007. – 22 с.